

האח הגדול והאיש הקטן

מבחר ציוריו לזיון מלונים בהסברים מעניינים, מתוך "מילון הצירופים" החדש של רוביק רוזנטל. פתבה חמישית בסדרה

המשורר שאול טשרניחובסקי

● האדם אינו אלא תבנית נוף מולדתו – אופיו והתנהגותו של אדם מתעצבים (מקבלים צורה) על פי סביבתו ותרבותו. הצירוף נטבע בידי המשורר שאול טשרניחובסקי בשירו "אדם אינו אלא..." "האדם אינו אלא קרקע ארץ חיטה / האדם אינו אלא תבנית (מודל) נוף מולדתו".

הסופר הבריטי ג'ורג' אורוול

● האח הגדול – כוחו ואמצעיו של השלטון לדעת פרטים על חיי האזרחים ולכוון אותם. הצירוף מתייחס בעיקר לארצות טוטליטריות, אך גם לגילויים של טוטליטריות במשטר דמוקרטי. את הצירוף המציא הסופר הבריטי ג'ורג' אורוול בספרו "1984". במדינת אוקיאניה שבספר מוצגת תמונת המנהיג ותחתיה שלט: "האח הגדול משגיח עליך". לצירוף בגרמנית משמעות נוספת: מדינה גדולה שהיא בעלת-ברית שתלטנית למדינה קטנה. "האח הגדול" הוא גם שמה של תוכנית מציאות פופולרית בטלוויזיה. דוגמה: "ההאצה (ההתקדמות המהירה) בהתפתחות טכנולוגיות המידע בשני העשורים האחרונים הביאה לגל חדש של תרדת (פחד) האח הגדול" (צביקה בשור, פנים, גיליון 30, דצמבר 2004).

המיוחד של העם היהודי. יידיש: דער אייביקער ייד. אנגלית: the eternal jew, גרמנית: ewiger jude. הצירוף נתפס בדרך כלל כנרדף ל"היהודי הנורד", ומקובל יותר במסורת הגרמנית.

● היהודי זים – סטריאוטיפ של היהודים בעיני האנטישמים. בעקבות ספר (1925) ורמן אנטישמי (1934) בשם זה, המספרים את סיפור חייו של הפנקאי יוסף זיסקינד אוֹפֶנְהַיימֶר מן המאה ה-18.

● היה אדם בצאתה ויהודי באחלה – שמור על זהותך הדתית היהודית, אך בחברה הפללית הנוכרית התנהג כפי שמקובל שם. את האמרה טבע המשורר איש תנועת ההשכלה י"ל גורדון בשיר שכתב. בימי המנדט נהגו ללגלג על אלה שניסו לחקות בהתנהגותם את השליטים האנגלים ונהגו לומר: "היה עברי קצת באחלה ואנגלי הרבה בצאתה".

● הישראלי המכוער – סטריאוטיפ של אזרח ישראלי הנוהג בגסות ובאלימות ואינו מתייחס לצורכי הכלל. הצירוף הוא על-פי "האמריקני המכוער", ספר של ויליאם לידרר ויג'ין ברדיק משנת 1959, וסרט שנעשה בעקבותיו. המחברים ביקרו קשות את יחסם של האמריקנים, המתנהגים באטימות (בלי רגש) ובהתנשאות (גאווה, סנוביות) אל תושבי דרום-מזרח אסיה. דוגמה: "הגלובליזציה הרעה הבליטה את הישראלי המכוער" (רפי רוזנפלד, מעריב, אוקטובר 2008).

נעמי שמר

● הבול בגלל מסמר קטן – גם עניין חסר חשיבות יכול להשפיע על אירועים חשובים וגורליים. באנגלית: for want of a nail. הניב האנגלי משמש פרמז לפתגם ארוך, הנזכר במקורות ספרותיים אנגליים החל מהמאה ה-14: "באין מסמר אבדה הפרסה, באין פרסה אבד הסוס, באין הסוס אבד הרוכב". הנוסח העברי נטבע בידי נעמי שמר בשיר בשם זה.

● האיש הקטן – האדם הממוצע, בדרך כלל כזה שרמת חייו בינונית ומטה. קיים ביידיש, בגרמנית ובצרפתית. הסופר מנדלי מוכר ספרים כתב ספר בשם זה, שנקרא בתרגומו העברי "האישון הקטן". הסופר הגרמני הנס פלאדה פרסם בשנת 1932 ספר המתאר את קשיי החיים של האדם הקטן בגרמניה אחרי מלחמת העולם הראשונה, ושמו "ומה עתה, איש קטן?".

● הדג מסריח מהראש – השחיתות בחברה או בארגון נובעת מהעומדים בראשם. קיים גם באנגלית, בצרפתית, בערבית, ביידיש, בלדינו ועוד. הרעיון מופע כבר בלשון חכמים: "ויקצוף (פעס) משה על פקודי החיל (המפקדים), מגיד שאין הסירחון תלוי אלא בגדולים". דוגמה: "המשטרה מושחתת וגם כן הצבא / הדג מסריח מהראש בממשלה" (סירי, אש בעיניים).

● החזיק לו אצבעות – קיווה להצלחת זולתו (מישהו אחר). בגרמנית: להחזיק את האגודל. באנגלית וצרפתית: להחזיק אצבעות מצולבות. הניב הגרמני מבוסס על אמונה עממית, שלפיה הבורח מסמלת את השד המזיק, והחזקתה או לחיצה עליה מסמלת התגברות. הניב באנגלית ובצרפתית מתייחס לצלב של ישו, שאזכורו מגן בפני צרה. דוגמה: "לך לעשות את המבחן, אני מחזיקה לך אצבעות".

● היהודי הנורד – גורלו של העם היהודי בגלות. קיים גם באנגלית ובצרפתית. מקור הצירוף באגדה נוצרית עתיקה, הנזכרת לראשונה בפרוניקה של מנזר אנגלי בשנת 1250: כאשר הושם הצלב על ישו והוא הוכרח לשאתו עד לגולגולתא, מקום הוצאתו להורג, הוא נח לרגע לפני ביתו של יהודי ששמו אחשוורוש. היהודי גירש אותו בגסות ואמר לו ללכת. ישו ענה לאיש, שיילך בדרכים עד שובו שלו לארץ ביום הדין האחרון. מאז נורד אותו יהודי בכל ארצות העולם, ומתגלה לפעמים לאנשים שונים. האגדה זכתה במרוצת הדורות לגרסאות רבות, ביניהן רומן מאת הסופר הצרפתי מן המאה ה-19 אֶזֶן סִי. "היהודי הנורד" הוא גם שם של צמח, המתרגל בקלות למקומות גידול שונים.

● היהודי הנצחי – צירוף המייצג את מעמדו